

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО**

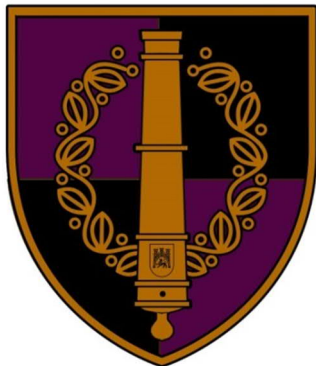

*ДРУГА ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ЗБРОЯРНЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА
ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ»*

8 жовтня 2021 р.

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

ЗБРОЯРНЯ

**Львів
Національна академія сухопутних військ
2021**

УДК 94+355.1+356/358+623
3 41

Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Національної академії
сухопутних військ
(протокол від 03.09.2021 р. № 1)

Укладачі:

*Харук А., Верховтурова М., Шелюх О., Льчук О.,
Плазова Т., Баган А., Стеців Я., Шкоруцька В.*

3 41 Друга Всеукраїнська науково-практична конференція «**Зброяря:**
історія розвитку озброєння та військової техніки» 8 жовтня 2021 р.:
Збірник тез доповідей. – Львів: НАСВ, 2021. – 246 с.
ISBN 978-966-2699-95-1

Матеріали наукового заходу висвітлюють актуальні питання з історії розвитку озброєння та військової техніки українського війська. Представлені дослідження охоплюють історичні етапи від часів Київської Русі до сьогодення.

Наданий матеріал призначений для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, курсантів і всіх, хто цікавиться історією розвитку озброєння та військової техніки українського війська.

УДК 94+355.1+356/358+623

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ

Павло Ткачук, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Леонтій Войтович, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Ігор Соляр, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Андрій Харук, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Святослав Терський, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Олександр Дем'янюк, *д.і.н., професор* (м. Луцьк, Україна)
Віталій Виздрик, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Олеся Куцька, *д.і.н., доцент* (м. Львів, Україна)
Василь Павлов, *Міністерство у справах ветеранів* (м. Київ, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Андрій Харук, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
голова організаційного комітету
Мар'яна Верхотурова, *к.і.н.* (м. Львів, Україна)
секретар конференції
Ольга Шелюх, *к.ф.н.* (м. Львів, Україна)
Олена Ільчук, *к.е.н., доцент* (м. Львів, Україна)
Тетяна Плазова, *к.і.н., доцент* (м. Львів, Україна)
Андрій Баган (м. Львів, Україна)
Ярослав Стеців (м. Львів, Україна)
Віта Шкорубська (м. Львів, Україна)
Ганна Носова (м. Львів, Україна)
Галина Озерова (м. Львів, Україна)
Роман Нанівський, *к.т.н.* (м. Львів, Україна)
секретар організаційного комітету

Розробка символіки заходу
Заслужений художник України Олексій Руденко

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**Начальника Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
доктора історичних наук, професора,
Заслуженого працівника освіти України
генерал-лейтенанта Павла Ткачука**

Шановні пані і панове, дорогі друзі і колеги!

Маю честь щиро вітати учасників і гостей Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Зброяря: історія розвитку озброєння та військової техніки»*.

Від перших бойових сутичок і до сьогодні зброя є неодмінним супутником воїна та атрибутом збройної боротьби.

Предмети зброї вважаються одними з найважливіших пам'яток матеріальної культури, а її вивчення стало об'єктом цілої наукової галузі – зброєзнавства. Історія зброї як складової матеріальної культури – одна з найважливіших форм, що наочно демонструє коріння державотворчих процесів та величі держави, є важливим фактором, який формує національну свідомість громадян.

Сучасне українське зброєзнавство перебуває на етапі свого становлення, і мені приємно зазначити, що вже вдруге в рамках «Зброяря» Національна академія приймає у себе українських зброєзнавців та дослідників історії військової техніки. Конференція, що була заявлена як Всеукраїнська, вже сягнула міжнародного рівня.

Технічна досконалість зброї – один із важливих параметрів обороноздатності держави, боєготовності її збройних сил. Сьогодні в руках українських воїнів – потужне озброєння. Однак ми шануємо історичну спадщину своїх предків, уважно вивчаємо її.

Важливо, що саме у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – видового вищого військового навчального закладу – створено майданчик для наукових дискусій з історії розвитку озброєння та військової техніки українського війська.

Заявлені матеріали охоплюють історичні етапи від часів Київської Русі до сьогодні, висвітлюють аспекти розвитку різних видів зброї та військової техніки.

Безумовно, вони стануть важливим внеском у вітчизняне зброєзнавство та воєнну історію.

Бажаю всім учасникам конференції плідної та цікавої наукової роботи!

Про окремі тенденції розвитку кордів і тесаків на теренах України в IX – XIV ст. порівняно з іншими центрально-східноєвропейськими територіями не має підстав говорити у зв'язку з браком конкретного археологічного матеріалу. На підставі свідчень писемних та іконографічних джерел й окремих знахідок можна висунути припущення про спільність тенденцій розвитку цих видів зброї для земель, що згодом увійшли у Велике князівство Литовське та Королівство Польське.

Ільків М.В., к.і.н.

Пивоваров С.В., д.і.н., професор

Калініченко В.А., к.і.н.

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

Грига В.В.

НОВІ ЗНАХІДКИ СПОРЯДЖЕННЯ ВЕРШНИКА З ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Предмети озброєння – одна із найбільш важливих і яскравих категорій знахідок епохи пізнього середньовіччя і нового часу. Вони є цінним джерелом для дослідження цілої низки питань з минулого населення Центральної та Південно-Східної Європи. Їх вивчення дозволяє проаналізувати військову культуру середньовічного населення, реконструювати етапи та шляхи потрапляння різних категорій предметів озброєння на окремі території, взаємозв'язки та взаємовпливи, отримати інформацію про регіональні особливості використання зброї тощо. До того ж предмети озброєння подекуди виступають важливим хронологічним індикатором, який на основі видових характеристик та супровідного матеріалу дає змогу відповісти на низку питань з військово-політичної історії населення різних регіонів. Важливість предметів озброєння, особливо тих видів, які трапляються порівняно рідко, зростає для територій, де вони раніше були невідомі або їх знахідки були поодинокими. Показовими у цьому відношенні є терени Пруто-Дністровського межиріччя, де за останні роки було знайдено значну кількість різних типів зброї. Особливу цінність мають предмети озброєння, виявлені на пам'ятках другої половини XIII – XVII ст. Дослідження старожитностей цього часу за останні роки дозволяє стверджувати, що території межиріччя Верхнього Пруту й Середнього Дністра є одним із унікальних регіонів у контексті вивчення матеріальної та духовної культури населення, яке тут

мешкало. Особливо важливим і водночас недостатньо вивченим на сьогодні періодом в історії регіону у військовому аспекті є епоха XV – XVII ст., тому дослідження старожитностей зазначеного часу є актуальним та необхідним. Серед цих пам'яток на особливу увагу заслуговують ті, матеріальна культура яких була надзвичайно різноманітною та, певною мірою, унікальною, що й зумовило їх статусність на території регіону та вагоме значення для реконструкції процесів і подій середньовічного минулого.

До таких пам'яток належить Хотинська фортеця – одна з еталонних пам'яток оборонної архітектури, всебічне вивчення якої можливе тільки на основі комплексного використання писемних, іконографічних, археологічних та архітектурних джерел. Упродовж багаторічних досліджень вдалося з'ясувати основні віхи її історичного минулого. Водночас чимало аспектів залишаються нез'ясованими чи дискусійними і, відповідно, продовжують бути актуальними для подальших наукових досліджень. Порушити нові питання, ґрунтовніше пізнати тисячолітню історію Хотинської фортеці дозволяють матеріали археологічних досліджень, примножуючи джерельну базу з кожним польовим сезоном. Детальному аналізу та введенню до наукового обігу однієї з найбільш яскравих категорій знахідок спорядження вершника, а саме залізної шпори присвячена ця розвідка.

Шпора була виявлена у 2019 р. при обстеженні берегів р. Дністер у півніжній Хотинській фортеці. Її стан збереження задовільний. Виріб пошкоджений та коризований. Шпора збереглася наполовину (відсутні петлі для кріплення ременів, а також частина бокового кріплення колесика-зірочки). За типологією Ю. Бохана, подібного типу шпори відносяться до групи IV. Однак, необхідно зазначити, що за зовнішнім виглядом та окремими конструктивно-морфологічними параметрами вони схожі з групою III (варіант В), які використовувалися в XVI ст. гусарами, тому за окремими аспектами їх можна вважати парадними, без орнаментики. В Речі Посполитій гусарські шпори побутували до середини XVII ст., після чого були витіснені шпорами західноєвропейських типів (рейтарські та кірасирські), що мали вигнутий тримач колесика-зірочки. Подібного типу шпори фігурують і в писемних джерелах як «остроги німецькі» поряд з гусарськими та козацькими. Шпора з Хотинської фортеці відноситься до групи IV. Для цієї групи характерний короткий шип, який різко вигнутий вниз, плавні проекції дуг (типологічне зближення з групою III), дуги скоб плавно потовщені, наявне закріплене колесико-зірочка. Шпори подібного типу, на думку Ю. Бохана, з'явилися, очевидно, в XV ст., й еволюційно походять від групи I та III. Очевидно,

що шпора з Хотинської фортеці належить до перехідного варіанта, на що вказує коротка довжина шипа, відсутність на шпорі орнаментики тощо. Схожого типу шпори були знайдені в мм. Ліда, Друцьку, Кричеві та с. Крєві (Республіка Білорусь).

Таким чином, під час археологічних досліджень Хотинської фортеці та обстежень схилів біля р. Дністер у півніжній фортеці у 2019 р. було виявлено надзвичайно важливу знахідку, що стосується спорядження вершника, а саме шпору, яка за конструктивно-морфологічними параметрами належить до XVI – XVII ст. та є важливим артефактом для вивчення військової історії Хотинської фортеці в зазначений період.

Ленчик Н.І.

КЗ ЛОР «Львівський історичний музей»

ДРЕВКОВЕ ОЗБРОЄННЯ У ФОНДОВІЙ ГРУПІ «ЗБРОЯ» ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

Колекція давньої зброї, що належить Львівському історичному музею (далі – ЛІМ), сьогодні найбільша в Україні.

Її дослідженням за останні тридцять років займалась низка відомих львівських науковців – Б.В. Мельник, А.В. Прокіп, М.А. Верхотурова, С.В. Терський, Т. Рак та ін.

Колекцію було утворено ще 1940 р. шляхом злиття збірок зброї, що належали на той час Національному музею імені короля Яна III, Музею імені князів Любомирських, Історичному та Промисловому музеям Львова, входили до приватної колекції Б. Ожеховича та (частково) до колекції Підгорецького замку й музею Наукового товариства ім. Шевченка. Як відомо, на той час вона нараховувала понад 2600 пам'яток і була розподілена між двома фондovими групами музею – «Київська Русь» та «Зброя». Значна частина пам'яток одразу була вилучена органами НКВС на «відповідальне зберігання», відтак часто втрачала свої первісні реєстраційні номери. Лише в післявоєнний час на початку «хрущовської відлиги» це «небезпечне» для Радянської влади озброєння було повернуто власнику, і в інвентарях ЛІМ, складених переважно Борисом Мельником, скромно зазначене, як «поступлення 1950-х років».

Сьогодні фондова група «Зброя» ЛІМ нараховує понад 4,5 тис. пам'яток. У ній представлені зразки холодної та вогнепальної зброї і захисного озброєння X – XX ст. більше як із 30 країн світу.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО Начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, доктора історичних наук, професора, генерал-лейтенанта Павла Ткачука.....4

СЕКЦІЯ 1

РОЗВИТОК ОЗБРОЄННЯ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У ІХ – ХІV ст.

Валентирова К.М., Хван С.О. **ПРИНЦИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЗБРОЇ ЧАСІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ** (*Національний музей історії України, Інститут археології НАН України*).....5

Дудник В.П., Синенко Ю.М. **ЕВОЛЮЦІЯ КЛИНКОВОЇ ЗБРОЇ У ІХ – ХІV ст. НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ** (*Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*).....7

Ільків М.В., Пивоваров С.В., Калініченко В.А., Грига В.В. **НОВІ ЗНАХІДКИ СПОРЯДЖЕННЯ ВЕРШНИКА З ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ** (*Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича*).....9

Ленчик Н.І. **ДРЕВКОВЕ ОЗБРОЄННЯ У ФОНДОВІЙ ГРУПІ «ЗБРОЯ» ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ (КЗ ЛОР «Львівський історичний музей»)**.....11

Прохненко І.А., Калініченко В.А. **БРОНЗОВА БУЛАВА З КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ: ПОПЕРЕДНЄ ПОВІДОМЛЕННЯ** (*ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*).....13

Рак Т.О., Рибчинський Н.-М.О. **ЗІСТАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МЕТАЛЬНОЇ ЗБРОЇ (СУЛИЦЬ) ТА КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОБОРОННОГО ВАЛУ № 5 ПЛІСНЕСЬКОГО ГОРОДИЩА** (*КЗ ЛОР «Львівський історичний музей», Львівський національний університет імені Івана Франка*).....15

Стеблій Н.Я., Довгань П.М. **ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНЕ ОЗБРОЄННЯ ІЗ СТИЖКОВОГО ГОРОДИЩА У БУСЬКУ: ОБСТАВИНИ ВІДНАЙДЕННЯ ТА АТРИБУЦІЯ** (*Львівський національний університет імені Івана Франка*).....17

Терський С.В., Гринчишин Р.В. **НОВІ ЗНАХІДКИ ОЗБРОЄННЯ БЛИЖНЬОГО БОЮ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ З ТЕРИТОРІЇ ЛЬВІВЩИНИ** (*Національний університет «Львівська політехніка», КЗ ЛОР «Обласний краєзнавчий музей»*).....19

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРУГА ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ЗБРОЯРНЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА
ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ»

8 жовтня 2021 р.

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

*Відповідальність за зміст та достовірність інформації, поданої у тезах Збірнику матеріалів конференції, несуть їх автори.

Підписано до друку 01.10.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Офсетний друк
Ум. друк. арк. 15,5
Обл.-вид. арк. 13,00
Замовлення № 56

Видавець та виготовлювач – Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
тел.: (032) 258-64-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3939 від 14.12.2010 р.